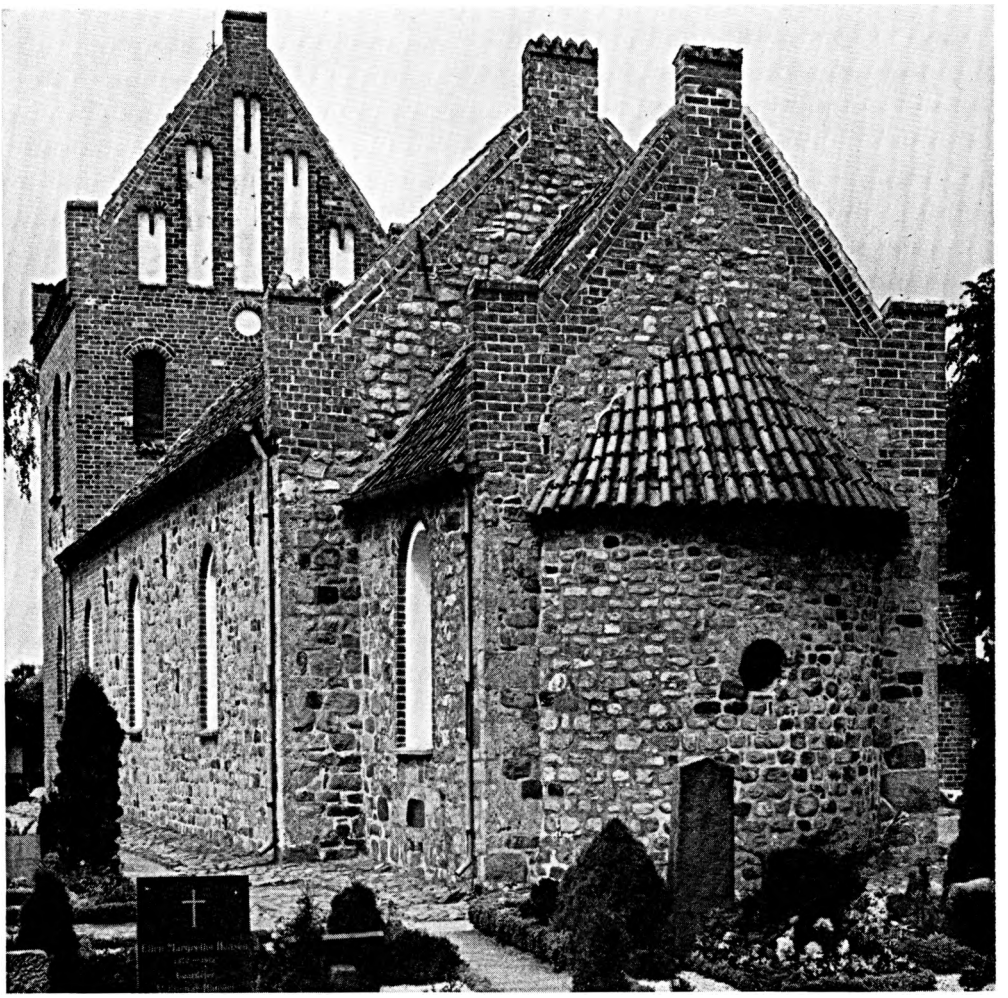

Fig. 1. Farum. Ydre, set fra østsydøst. L.L. 1956

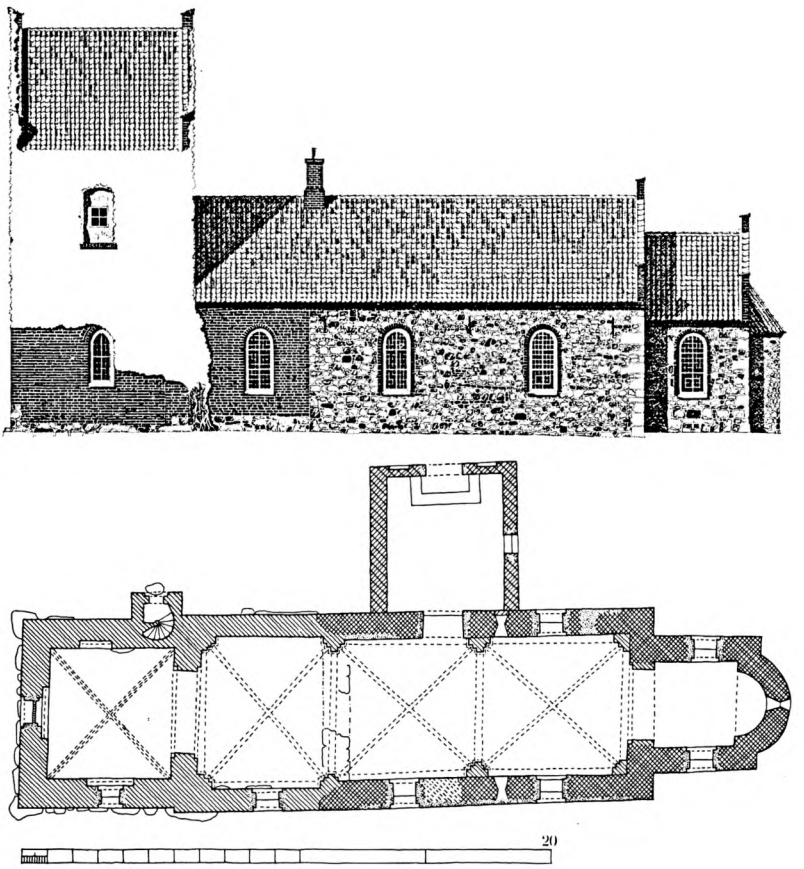
FARUM KIRKE

ØLSTYKKE HERRED

Farumgård var for reformationen et len under Roskilde bispestol[1], men om kirkens forhold synes intet oplyst. 1567 var der i sognet 21 tiendeydere[2]. Som patronatsindehaver nævnes 1621[3] og 1645[4] kongen, fra 1693[5] ejeren af Farumgård, assessor i højesteret og Danske kancelli, Poul Vinding (jfr. p. 2481). 1697[6] annekteredes Værløse (Smørum herred, Københavns amt). Kirken var statsejendom, domænekirke (jfr. Kregme, p. 1559), før den overgik til selveje 1. juli 1934.

1650[7] anføres, at kirken anskaffede et stempel til at slå de fattiges tegn med[8].

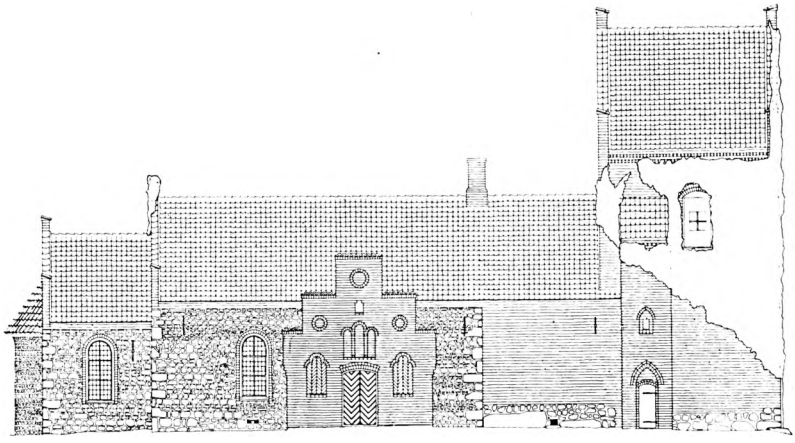
Ved istandsættelse 1960 fandtes lerkrukke af den type, som karakteriserer værkstedet i Farum Lillevang[9], og ved harpning af gulvlag fremkom perler og forskellige småsager (NM. Inv.nr. D 163—176/1960) foruden *monter*[10].

Beliggenhed og kirkegård. Kirken, der er nabo til præstegården, ligger nordvest for Farumgård og i den sydvestre ende af landsbyen (fig. 18), som i de senere årtier har undergået en gennemgribende forvandling og i stigende grad udvikler sig til en af hovedstadsområdets såkaldte sovebyer[11]. Bebyggelsen nærmest kirken, hvor det småkuperede terræn skråner ned imod den skovkransede sø, bevarer træk af en ældre tilstand[12].

Kirkegården, hvis nordside spidser til imod hovedindgangen ret for våbenhuset, planeredes i 1830'rne[13] og udvidedes 1847[14] mod syd, 1891[15] mod øst, omkring 1950 med en strimmel af præstegårdshaven og senest med en cirkulær, hækhegnet enklave, sydvest for præstegården, projekteret 1967 af Henning Rasmussen, Allerslev, indviet tre år senere.

Hegnet i kirkegårdens nordside, vest for hovedindgangen, samt i den tilstødende del af vestsiden udgøres af ny, teglhængt og hvidkalket mur. Videre mod syd i vestsiden ligger en bindingsværkslænge med gennemgang, tilhørende præstegårdskomplekset[16]. Kirkegårdens østside kantes af elmehæk, den øvrige hegning er teglhængt mur af kløvet kamp. †Stendiger, afdækket fortrinsvis

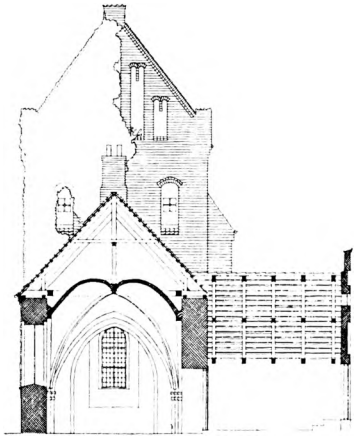

Fig. 2. Farum. Opstalt af sydsiden 1:300. Målt og tegnet af Bertel Udsen 1940. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

Fig. 3. Farum. Plan 1:300. Målt af Mogens Brahde 1961, tegnet med supplementer af KdeFL 1975.:

Fig. 4. Farum. Opstalt af nordsiden 1:300. Målt og tegnet af Carl Metz 1933. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

Fig. 5. Farum. Snit i skib og våbenhus 1:300. Målt og tegnet af Herbert Løhndorf-Larsen 1932. Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

med tørv, har siden 1600-tallet udgjort hegningen, hvorhos regnskaberne nævner adskillige reparationer eller fuldstændige omsætninger. Utvivlsomt har hoved*indgangen* altid siddet i nordmuren, der vendte mod landsbyen. 1722 (p. 2485) nyopførtes port og låge, der formentlig var samlet i en muret portal; 1772[17] opstilledes her tre, halvtredie meter høje, tagstensafdækkede piller, der ommuredes og hvidtedes 1827 (p. 2485) og repareredes i 1860'erne (p. 2486). Fodgængerlåge i nordsiden mellem hovedindgangen og nedennævnte ligkapel. Ved omdannelse 1974 af præstegårdsmøddingen til parkeringsplads er i vestmuren etableret indkørselsport med teglhængte, hvidkalkede piller. Samtidig fornyedes alle indganges låger i lakeret eg.

†*Kirkelade* nævnes første gang 1629/30[7] i anledning af reparation; 1696/97 besørgede Farumgårds daværende ejer, professor, etatsråd Poul Vinding en ombygning til skolebrug. Huset, der i 1730'rne meldes brøstfældigt[18] og tækket med halm[19], blev nogle år senere udlejet til den virksomme, i DK Frederiksborg amt særdeles ofte nævnte snedker Jens Christensen[17], hvis efterfølger Søren Jensen (jfr. p. 2410) boede der i 1770'erne[20]. 1795 meldes huset øde og

nævnes sidste gang, da det tre år senere solgtes til Frederik Christensen[21]. Allerede 1840 anskaffedes to lange †*bænke* til at sidde på om sommeren[22].

Halvanden alen bredt *fortov* brolagt omkring kirken 1862[23]. 1974 brolagt kørebaner fra indkørslerne til forplads foran våbenhuset.

Teglhængt *ligkapel* af røde sten med gavltinder, efter tegning af Meldahl (jfr. p. 2486), opførtes 1891 af F. Kielberg[15] i det nordvestlige hjørne af den samtidige kirkegårdsudvidelse. Samme entreprenør byggede 1903[24] et lignende *materialhus* i den gamle kirkegårds sydskel.

På kirkegården enkelte lindetræer.

Kirken, der ved sine materialer og størrelse viser slægtskab med adskillige af Nordsjællands gudshuse, består af apsis, kor og skib fra 1100-årene[25], senromansk våbenhus på nordsiden samt vestforlængelse og tårn fra 1400-tallet.

Orienteringen har mindre afvigelse mod syd.

Bygningens oprindelige afsnit er, uden synligt sokkelfremspring, rejst af *rå* og *kløvet kamp,* lagt i temmelig regelmæssige lag; særlig omhyggeligt håndværk med udvalgte, relativt små sten karakteriserer korets østgavl og apsiden (fig. 1). Oprindeligt murværk med groft udjævnet mørtel ses i korets taggavl samt skibets østre. Hjørnekæder, vinduernes og sikkert tillige dørenes sider er sat med *frådstensblokke*[26]. I dag er façademurene overalt præget af istandsættelser, hvoraf adskillige figurerer som poster i kirkens regnskaber.

Grundplanen synes disponeret over indvendige kvadrater[27], og centrum for apsidens cirkelslag ligger ved indersiden af korets østmur.

Døre og vinduer. Norddøren er i brug i omdannet skikkelse. Den rundbuede, med marksten tilmurede syddør konstateredes 1960[28] at være 225 cm høj og 135 bred indvendig. Apsidens cirkulære, dobbeltsmigede østvindue, hvis diameter i façaden måler knap 50 cm, er bevaret i brug. Hver af det oprindelige skibs langvægge synes at have indeholdt tre rundbuede, dobbeltsmigede vinduer, hvoraf toppen af det midterste, der måler 60 cm i bredden med en lysning på 30 cm, iagttages over hvælvet. I det nordre er trærammen på plads; frådstensstikket og hjørnekvadre ses på façaden over våbenhusets østre tagflade (fig. 6).

Indvendig er konstateret spor efter murede, 40—50 cm brede *vægbænke* samt partier af et *gulv* af håndstore marksten, lagt i kalk og glittet over med kalkmørtel[28], formentlig kirkens ældste. Da tagværket sattes i stand 1745[17], nedfældede man i regnskabet en bemærkning om, at de steder i muren, hvor det oprindelige *trælofts* bjælkeender havde siddet, endnu var kendelige. At dømme efter forholdene i skibet har loftbrædderne været sømmet på bjælkernes overside.

Ændringer og tilføjelser. Den første, større (jfr. *gulv,* p. 2486) bygningsmæssige tildragelse ved den oprindelige kirke turde være opførelsen foran skibets

Fig. 6. Farum. Våbenhus, set fra nordøst (p. 2483). C. G. Schultz 1930

kvindedør, der vendte mod landsbyen, af et ret stort *våbenhus*. Væggene her må være i fuld mur, og med hjemmel i gavlens tidstypiske blændingsdekoration kan bygningen dateres til tiden omkring år 1300[29].

Bygningen, hvis eventuelle sokkel ikke ses over kirkegårdens hævede terræn, er opført af forholdsvis korte munkesten (22—26x11—12x8 cm) i vendisk forbandt. Langsiderne, hvor østsidens fladrundbuede vindue udførtes 1849[14] krones af gesims, hvis led, bestående af to savskifter adskilt ved normalskifte, er svagt udkragede. Den kun 40 cm tykke gavl, hvis dør udvidedes 1757[17], og som kraftigt istandsattes 1869[30], udmærker sig ved sin dekoration, der består af en blænding på hver side af døren og een over denne (fig. 6). Sideblændingerne har mønstermuret bund og afsluttes foroven trekløverformet. Blændingen over døren er ved rundede halvstensstave, der har baser og kapitæler

af trapezform, delt i tre rundbuede felter, hvoraf det midterste er højest og lidt bredere end de andre. Gavlens øverste parti med fem store kamtakker og de tilhørende cirkelblændinger samt en lille midtåbning ind til loftet hidrører ligesom gesimsen utvivlsomt fra en senmiddelalderlig ombygning[31] (jfr. den tilsvarende gesims på tårnet, p. 2485).

Ved midten af 1600-tallet var våbenhuset teglhængt og rummede †*vægbænke*[7]. For at hindre regnvandets indtrængen opmuredes 1692/93[7] i døråbningen nogle trin, der justeredes ved den ovennævnte ændring 1757. Det malede loft fornyedes 1849[14], og gulvets mursten udskiftedes 1914[24] med fliser, formentlig de nuværende af grå ølandskalk.

I middelalderens sidste århundrede (jfr. DK. Kbh. Amt, p. 2202) gennemførtes, om ikke på een gang, så åbenbart som dele af samme plan, en betydelig udvidelse, omfattende vestforlængelse, vesttårn samt overhvælvning af skibet. Det kan ikke afgøres, om også korets †hvælv, der styrtede ned i 1640'rne[7], hørte hjemme i denne sammenhæng.

Skibets eet fag lange *vestforlængelse* er rejst af munkesten (26—26,5 x 11,5—12x8,5—9 cm, ti skifter ca. 105 cm) i munkeforbandt over nogle skifter af kamp, der her, som mange andre steder formentlig stammer fra det oprindelige skibs nedbrudte vestgavl; også i bagmurene er benyttet en del kamp. En syld af delvis meget store marksten træder frem over terræn. Et par udkragede skifter udgør façadernes gesims, som er fortsat hen over skibets ældre mur; en lignende murkrone er gennemført på kor og apsis. Muligvis er skibets og korets, senest 1875[15] ommurede kamme samtidige med vestforlængelsen. Dennes nordvæg er uden åbninger, mens sydvæggens vindue er omdannet (p. 2486).

Murtykkelsen i vestforlængelsen er reduceret i forhold til skibets ældre mure og ved opførelsen disponeret med henblik på *overhvælvning,* bl.a. ved falsede hjørnepiller, svarende til de piller, der samtidig indsattes i skibet i øvrigt. Alle piller afsluttes med vulstled, glat skifte, hulkant og platte (jfr. fig. 5, 7 og 15). Det forlængede skibs tre fag stærkt kuplede krydshvælv er muret med spidsbuede, helsten brede gjord- og skjoldbuer. De retkantede halvstensribber har helsten brede overribber med trinkamme. Samtidig med hvælvarbejdet er sikkert korbuen udvidet og gjort spidsbuet med fals mod skibet.

Tårnet, der til begge sider er en halv sten smallere end skibet, er forberedt, da vestforlængelsen opførtes. Dog kan færdiggørelsen have strakt sig over en længere tid; herpå tyder bl.a. det kampestensbælte (jfr. Slagslunde, p. 2434), som på alle façader forløber i højde med skibets murkrone. Det kun to stokværk høje tårn er over markstenssylden rejst af munkesten, der gennemgående er noget større end vestforlængelsens (26,5—27,5x12—12,5x8 cm), i munkeskifte, hvis fuger på murenes inderside er ridsede med skrå strøg af murskeen. Ligesom i vestforlængelsen er der i bagmuren anvendt ret mange kampesten.

Tårnrummet, hvor døbefonten stod 1716[7], åbner sig mod skibet med en stor, spidsbuet, til begge sider falset arkade og har i hver af de tre vægge en spidsbuet blænding med falset bueparti. Mod vest og syd sidder i blændingen et til begge sider falset, spidsbuet vindue; det vestre, som nu er blændet med træværg, overdækkes udvendigt med to binderstik, hvorimellem er placeret et løberskifte; lignende stik i sydvinduet (jfr. fig. 2) og tårnbuen. Rummet er på forlæg i væggene overdækket med et antagelig samtidigt krydshvælv med affasede (femkantede) halvstensribber, hvis nederste femtedel er af almindelige sten.

Samhørende med tårnet er et *trappehus* på dets nordside, med udvendig indgang i form af fladbuet åbning i spidsbuet spejl, overdækket med halvstensstik og prydskifte. Over en udkraget savskiftegesims afdækkes udbygningen med halvtag, der 1662/63[7] og siden har været teglhængt. Trappen, der udbedredes 1877[15], har rund halvstensspindel og loft af fladbuede stik af liggende sten; rummet oplyses midtvejs ved en lille glug, der udvendigt, hvor åbningens hjørner er rundede, sidder i spidsbuet spejl. Trappen udmunder i en fladbuet døråbning i klokkerummet, der mod øst, i hver side (af hensyn til skibets tag) har en fladbuet åbning, som udvendig overdækkes med halvstensstik og prydskifte. Mod hvert af de andre verdenshjørner sidder eet større, ligeledes fladbuet, udvendigt falset glamhul, der på façaden flankeres af (nu hvidtede) cirkelblændinger. 1722 ændrede rytterdistriktkirkernes entreprenørhold, bestående af Lars Erichsen, Anders Jacobsen og Søren Sørensen[32], bunden i søndre og vestre lydhul og reparerede façademurværket omkring. Tårnets syd- og nordsider afsluttes med gesims mage til våbenhusets (p. 2484). 1768[17] ommurede Hans Engel fra Slangerup vestgavlen og gjorde samtidig østgavlen en fod lavere; gavlkammene, der tidligst nævnes i anledning af reparation 1684/85[7], fornyedes senest 1865/66 (p. 2486), ved hvilken lejlighed tinderne vistnok tilføjedes. På denne baggrund tør man ikke anse østgavlens fem høj blændingers usædvanlige øvre afslutning med fladbuer (fig. 1 og 5) for oprindelig.

Siden slutningen af 1700-tallet foreligger der vidnesbyrd om, at bygningens almindelige tilstand har været god[33]; enkelte *reparationer* blandt de mange vedligeholdelsesarbejder, der fremgår af kirkens omhyggeligt førte regnskaber, skal anføres. Ældste omtale er fra 1619[7], da den ret store åbning fra tårnet til skibets loft lukkedes med deller. 1686/87 kalkedes kirken indvendig, hvælvbuerne gjordes sorte med kønrøg (jfr. p. 2488) og korloftet gult med gurkemeje; da altertavlen ændredes en halv snes år senere (p. 2490), maledes en glorie på loftet. Mureren havde 1713/14[7] et ikke nærmere angivet arbejde, der på grund af betalingens størrelse må have haft et vist omfang. Jens Christensen (jfr. p. 2481) opsatte 1755[17] nyt korloft med fire fyldinger. Samtidig med en temmelig omfattende, indvendig istandsættelse 1827[34] udførtes her gibsloft, fornyet 1847[14].

Vinduernes jernsprosseværk fornyedes 1701[7], og 1722 (p. 2485) muredes skrå sål i fem åbninger. I tilslutning til de ovenfor nævnte arbejder i koret 1827 udvidedes de to vinduer, og åbningerne forsynedes med fals. Murermester Lundblad fra Frederiksborg indsatte 1844 et vindue i skibets nordside[39], og syv vinduer fornyedes 1883/84[15]. Fragmenter af middelalderlige vinduesruder: Et enkelt stykke med mulige rester af bemaling, samt stumper af ensfarvet, gulligt eller grønligt glas fra nyere tid i NM. (D 177—80/1960, 181—96/1969).

Brudstykker af ca. fem cm tykke *gulvfliser* med reliefornamentik og (for hovedpartens vedkommende) sortgrøn glasur, fundet dels ved undersøgelsen 1960[40], dels i skibets tilmurede nordvindue[41], kunne tyde på, at (partier af?) det ældste gulv (p. 2482) omkring år 1200 afløstes af fornem flisebelægning[42].

Inden for skibets norddør, hvilende på sandfyld over det ældste gulv, konstateredes 1960 et mørtellag med aftryk af kvadratiske fliser (16x16x3—5 cm), der kantet med munkesten havde udgjort en bane fra døren til midtgangen[43]. Til dette gulv, der åbenbart var tilpasset kirkens stoleværk (p. 2498), hører utvivlsomt enkelte fliser, der fandtes ved undersøgelsen 1960 (jfr. Stenløse, p. 2360), og formentlig også de anskaffelser af astrag og mursten, som fremgår af kirkeregnskabet for 1637/38 og 1667/68[7]. Reparation af stolestadernes trægulve første gang 1641/42[7]. Kampestensgulvet i apsis afløstes 1765[17] af mursten; tegl og ligsten har i nyere tid præget gulvet, der tid efter anden rettedes op og udbedredes. 1865/66 (jfr. nedenfor) lagdes bleggule teglfliser i koret. I skib og tårnrum ligger siden istandsættelsen 1960 gule mursten på fladen.

Tagværker, nye, af fyr. Våbenhusets †tagværk fornyet 1757[17], korets 1763[45], tårnets 1768[44] (p. 2485) ved Ole Jensen fra Frederikssund, skibets o. 1869[30] og apsidens 1896[24] ved F. Kielberg[46].

Kirkens *tagmateriale* er i dag vingetegl, undtagen på apsis, hvis munk og nonne sten udskiftedes samtidig med tagværket 1896. Hulsten og dæksten, der nævnes 1694/95[7], afløstes med »nye sten« på skibets nordside 1827 (p. 2485). Et blytag, der repareredes 1638/39[7], lå øjensynlig på tårnet, der efter ændringen 1768 (p. 2485) havde tegltag.

I 1860'erne, da så mange kirker underkastedes en behandling ud fra ønsket om at bibringe dem et mere middelalderligt præg, kom turen også til Farum. Senere kammerherre, arkitekt Ferdinand Meldahl, der ved F. Friis' død 1865 som kongelig bygningsinspektør overtog opsynet med domænekirkerne[35], fandt dem alle misligholdte og iværksatte restaureringer. I Farum, hvor et syn 1861 havde ønsket en korudvidelse[23], ordnedes bygningens ydre, bl.a. opsattes nye kamme (jfr. p. 2485); desuden udskiftedes vistnok bjælkelaget under klokkestolen, og der gennemførtes indvendige arbejder, bl.a. »en forandring med koret og dets omgivelser på en meget tilfredsstillende måde«[36]. 1875[37] indlagdes *varme,* formentlig i form af de to kakkelovne, der nævnes 194 2 [38], og hvis tilhørende

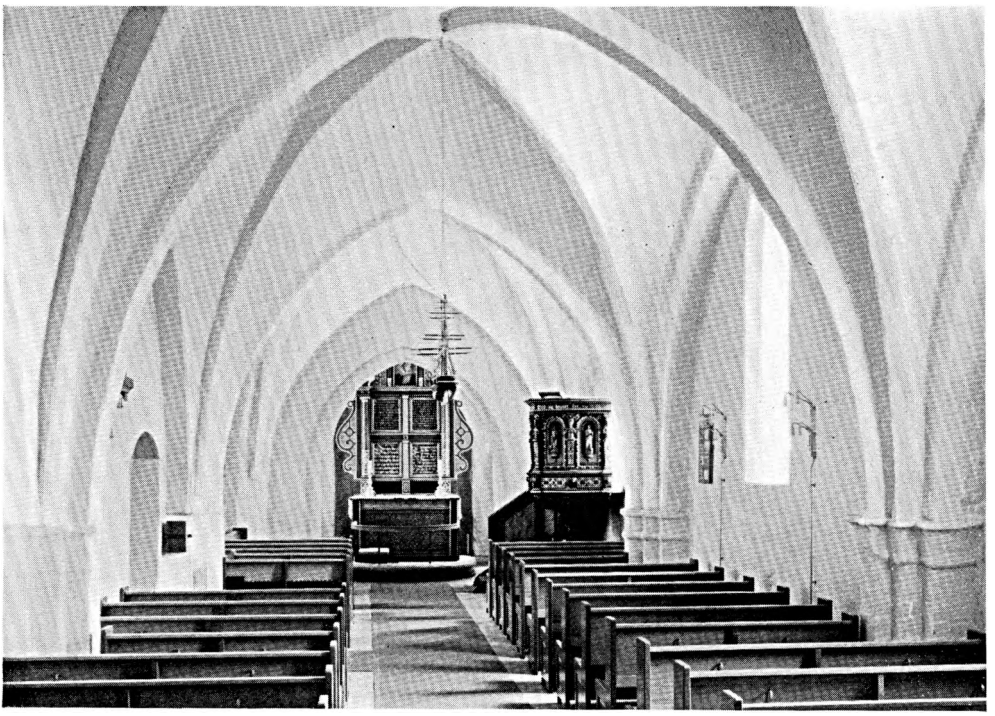

Fig. 7. Farum. Indre, set mod øst. L. L. 1962

gulvudstøbninger[15] konstateredes 1960 i det oprindelige skibs vesthjørner[28]. Kirken står i dag teglhængt, med afrensede mure og er indvendig hvidkalket.

Vindfløj, midt på tårnets tagryg, med sortmalet roset, forgyldt hane og øverst på jernstangen et kors, kan for hanens vedkommende være identisk med den »skønne fløj«, som stadsfysikus i København, dr. Caspar Kölichen skænkede 1686/87[7]; korset omtales første gang ved midten af 1700-tallet[47].

KALKMALERIER

I apsis er fundet spor af romanske kalkmalerier, som 1960 restaureredes af Egmont Lind. På en grov, skødesløs berapning lå et meget svært lag hvidtekalk, hvorpå malerierne var udført. Farvernes bindighed var så ringe, at senere hvidtninger havde opsuget de ydre farvelag. I skibets østligste fag fandtes 1903 på sydvæggen et bredere og et smallere bånd malet med en temmelig stærk rød farve på sort bund som en guirlande indrammende prædikestolshimlen. I andet fag sås på den sydlige skjoldbue en dekoration malet med rødt og to grå nuancer; en tilsvarende fremdroges på enkelte ribbepartier 1960, tillige med et baldakinmaleri omkring familien Rostgaards epitafium på tårnets nordvæg. Disse malinger må formodes at være udført i 1700-tallets anden fjerdedel.

Fra *1200'rnes første fjerdedel, i apsis.* Det runde vindue indrammes af en ca. 18 cm bred bort af hjerter med bladværk indeni; en s-formet dekoration smykker smigen[48]. På væggen, i højde med vinduets nedre del løber et bånd af halvcirkelslag, der skærer hinanden, med en bladdekoration i de derved dannede felter. Under det usædvanlige bånd er på vanlig vis malet et draperi. Over vinduet ses få, spredte farvepigmenter af en mandorla, og nord for denne anes omridset af et firbenet dyr, antagelig Markusløven, og lidt af en kjortel, mod syd enkelte spor af et vingefang. Dekorationen omkring vinduet er malet med hvidt, okker og sort; i øvrigt fandtes svage spor af sorte konturer, draperi med okker streg og okkerfarvet bund.

I *skibets vestligste fag,* på nordvæggen, ses et rødbrunt indvielseskors, som fremkom i forbindelse med kirkens hvidtning 1903.

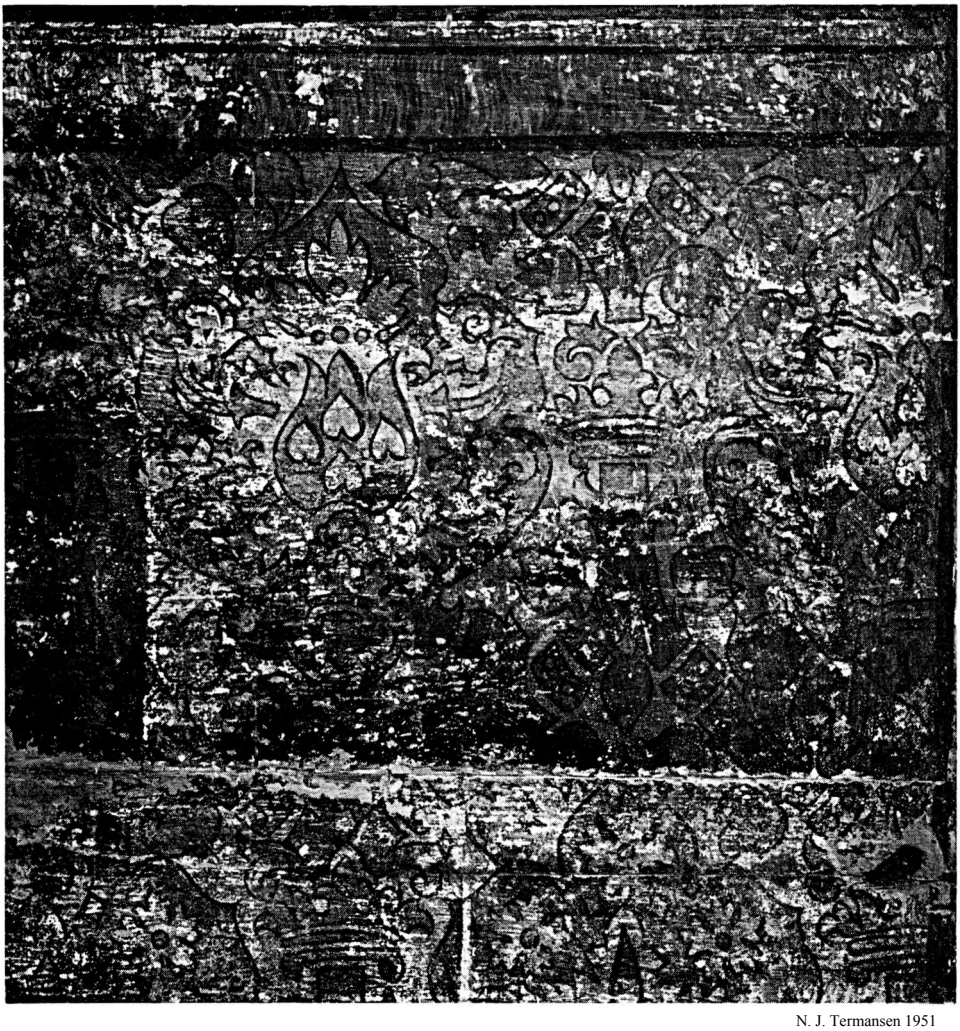
†*Kalkmalerier.* På *korets østvæg* fandtes 1960 spor, som tydede på, at der har været malet to figurrækker. I *skibets vestligste fag,* på nordvæggen, fjernedes 1903 et indvielseskors, som var malet over det, der nu står fremme. *1686* indkøbtes kønrøg til at gøre buerne i kirken sorte med[7]. *1742* blev graterne og buerne gjort røde[17], hvilket formentlig er den barokmarmorering i gråt og rødbrunt, der fandtes 1960 under en næsten sort maling. Antagelig samtidig hermed er det baldakinmaleri (fig. 17), som ved samme lejlighed fandtes omkring Rostgaards epitafium på tårnets nordvæg (jfr. p. 2501); farverne var grå og okker. Baldakinen overhvidtedes efter forudgående præparering.

INVENTAR

Oversigt. Af middelalderligt inventar ejer kirken en romansk font af skånsk sandsten. Fra 1500'rnes slutning findes malet alterbordsforside, altertavle og prædikestol samt alterkalk med bæger fra 1831. Fodens endnu ikke identificerede stempel såvel som forarbejdningen viser, at den er udført af samme mester som bl. a. den fornemme, såkaldte Rosenblomme i Nationalmuseet. I 1640'rne anskaffedes nye mandsstole, skrifte- og degnestol samt et pulpitur; ingen af delene er bevaret. Det er derimod alterstagerne fra 1650, sygesættet fra 1668 og to vinkander, samt et lille sølvdåbsfad fra 1728. I begyndelsen af 1700-årene opsattes epitafiet over Farumgårds ejer, Iens Rostgaard og hustru, der købte en begravelse i tårnrummet. Fra 1691 og i hvert fald til slutningen af 1700'rne var stole og pulpitur grønne. 1860 måtte stolene fornyes, da flere var angrebet af svamp. Kirkens nuværende farveholdning stammer fra restaureringen 1959.

Alterbordet består af en nyere fyrretræskasse.

Alterbordspanel (fig. 8), formentlig samtidigt med eller lidt ældre end altertavlen fra 1599, af træ, med en malet dekoration, som efterligner stof med granatæblemønster omformet i renæssancestil. Panelet, der dækker både forsiden og de to kortsider, består af to 40—4,5 cm brede og et smallere vandretliggende brædt, alle temmelig råt tilhøvlede, i en ramme som udførtes ved

N. J. Termansen 1951

Fig. 8. Farum. Detalje af alterbordsforsidens malede dekoration (p. 2488).

panelets restaurering 1951. Ved denne lejlighed konstateredes, at de to kortsider er af savede i enderne. Bordets højde er 109 cm; forsidens vandrette bræddер er 157 cm lange og kortsidernes nu 52 cm. De holdes sammen af nyere, lodrette rammestykker, hvorunder fandtes spor af tilsvarende ældre.

Panelets forside står med den restaurerede, oprindelige staffering på kridtgrund, mens kortsidernes bemaling ved fremdragelsen var så medtaget, at resterne måtte retoucheres »således at blot ro og helhed tilstræbtes«. Ornamentikken efterligner et brokademønster, formentlig fra begyndelsen eller midten af 1500-tallet og er malet med blågråt på hvidlig bund kontureret med mørkere farve, hvorefter hele overfladen er laseret med grøn lasur[49]. Langs forsidens over- og underkant ses malede frynser. På et smalt brædt lige under bordpladen er der med forgyldte versaler, som svarer nøje til altertavlens og må være sam-

tidige med denne, på rød bund malet: »Benedicam dominvm in omni tempore semper lavs eivs in ore meo, psalm: 34« (»jeg vil love herren til hver en tid... psalm. 34«). Over den fremdragne, oprindelige staffering lå en okkergul farve.

†*Alterklæder.* 1663 anskaffedes rødt klæde og frynser; 1686 skænkede Thyre Bornemann, dr. Kölichens frue, et nyt skarlagens alterklæde med nye silkefrynser om og en ny alterdug med kniplinger (sml. vindfløj). 1706 gav justitsråd Günther fra Helsingør 30 rdl. til hjælp til en ny messehagel (se p. 2495) og et nyt alterklæde af rødt plys med silke- og sølvfrynser samt våben og årstal til sin ihukommelse[7]. Inventariet 1764 opregner et nyt alterklæde af groft, rødt fløjl eller plys, og endnu et af samme slags, som »slet intet duer«[50]; derefter nævnes kun rdde, bl.a. et anskaffet 1827 med kongens ciffer med krone over og guldgaloner[22].

Altertavlen (fig. 9), med malet årstal 1599, er en katekismustavle, der ved en istandsættelse 1951 søgtes ført tilbage til oprindelig skikkelse, efter at den i årenes løb flere gange havde ændret udseende (sml. bl.a. Ølsted p. 1539). Den hviler på et postament med fornyede fremspring, der smykkes af udskåret kasetteværk. På fremspringene står joniske søjler, hvis prydbælte ligeledes har kasetteværk; de flankerer det næsten kvadratiske midtfelt, som ved et nyt lodret og vandret rammestykke er delt i fire felter, der hver især indrammes af oprindelig æggestavliste. Til siderne er der nye vinger. Den udkragende gesims har tandsnit-æggestavdekoration på kronlisten og fremspring over søjlerne. Topstykkets søjler svarer til storstykkets; i feltet indenfor sidder et maleri fra o. 1700, til siderne er der vinger med malet dekoration. Tavlen krones af en trekantgavl.

Den nuværende staffering med rødt, blåt og forgyldning udførtes 1951 af N. J. Termansen på grundlag af de oprindelige farvespor, som fandtes på topstykket[5]. Storstykkets fire felter har i lange tider været dækket af maleri (jfr. nedenfor), hvorfor de oprindelige indskrifter, der var malet på kridtgrund, ved restaureringen fandtes i god stand. I de to øverste felter er nadverordene på latin, malet med versaler: »Dominvs noster Iesvs ...« og »Similiter et postqvam coenavit ...« og i de nederste, på dansk, med fornem fraktur: »Alterens Sacramente Vor Herre Jesus Christus ...« og »Lige saa tog hand ...«, alle på sort bund.

Topstykkets *maleri* fra o. 1700 (jfr. storstykkets *maleri fra 1694), olie på lærred, forestiller opstandelsen. Billedet domineres af gråhvide skyer og et stærkt gult lys omkring den opstandne. I trekantgavlen ses Christian 4.s kronede initialer flankeret af 1599 og i gesimsfrisen hans valgsprog: »Regna firmat pietas« (»fromhed styrker rigerne«) alt malet med forgyldte versaler.

Den første, større ændring af tavlen, hvorved de malede indskriftfelter skjultes, skete formentlig 1694, da kirken anskaffede »et forgyldt skilderi om pas-

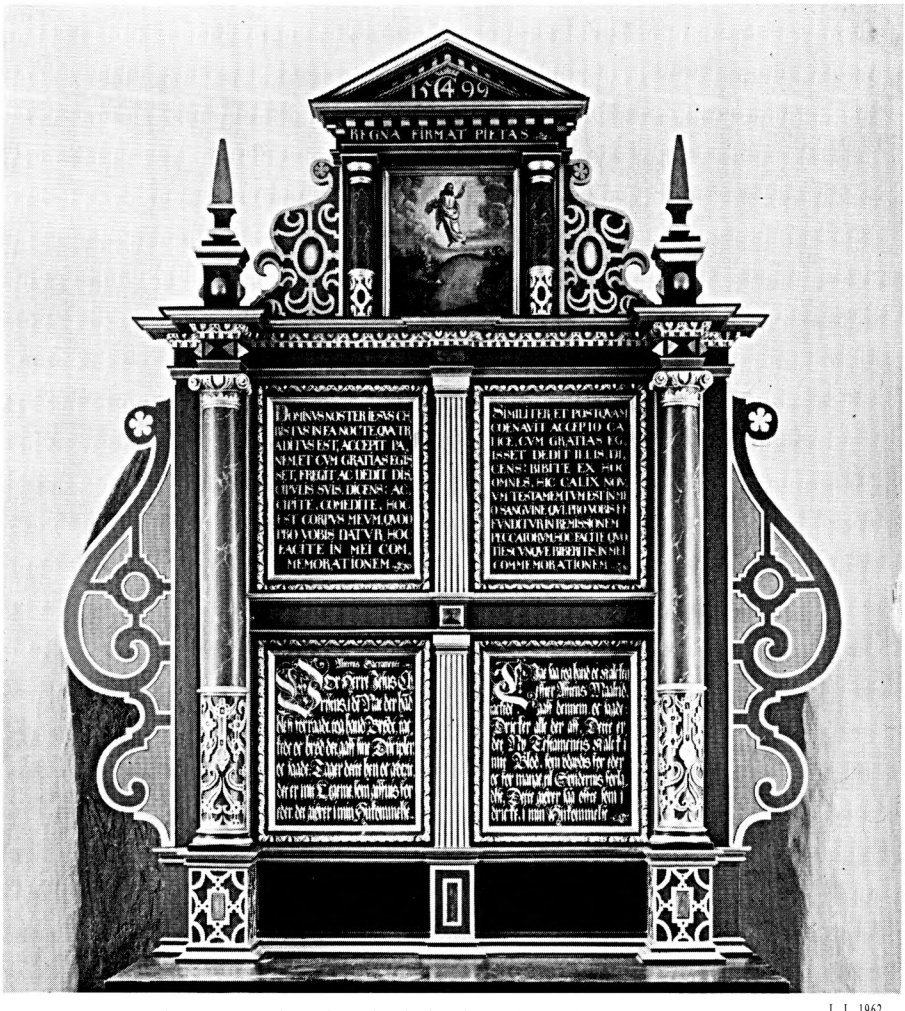

Fig. 9. Farum. Altertavle med malet årstal 1599 (p. 2490). L. L. 1962

sionen«, som indsattes i altertavlen, hvorefter Paul Deventer reparerede og forgyldte den (jfr. nedenfor)[7]. 1742 måtte Hans Nielsen, Ganløse, renovere og forgylde, og 1748 forgyldte han den nye kapitælliste[17].

1876 blev der truffet aftale med A. Dorph om udførelse af et nyt *altermaleri*[15]; det forestiller Jesu vandring på søen og er malet med olie på lærred, 118x83 cm[53]. Farverne er mørke med et gulligt lys bag Kristus, som bærer blå kappe over rød kjortel. På tårnrummets vestvæg, bag orglet. Storstykkets tidligere **maleri,* 120 x 85 em, olie på lærred, forestiller begrædelsen. Jesu afsjælede legeme er anbragt diagonalt i billedet; bag ham står Maria med himmelvendte øjne. Baggrunden udfyldes af et mørkt klippeparti med et enligt forrevet træ. Farveholdningen virker lys, på trods af den mørke klippe. Det er malet efter et maleri af A. van Dyck fra o. 1630[52]. Efter anskaffelsen af Dorphs maleri

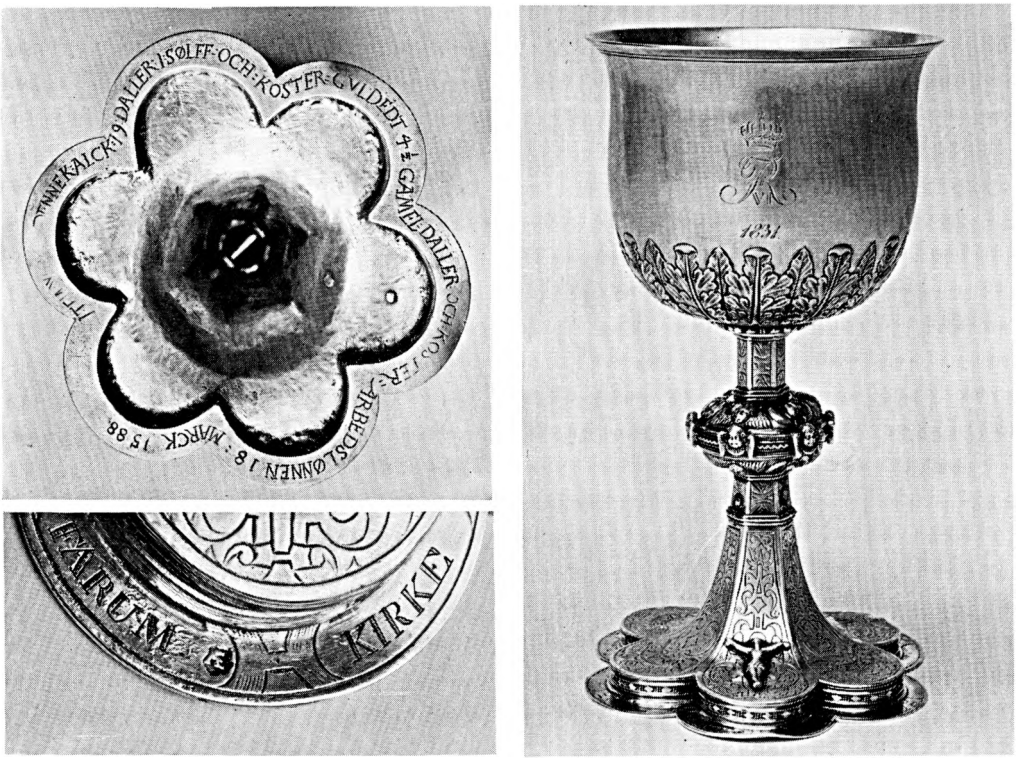
1876 opbevaredes det indtil 1895 på Frederiksborg slot. Nu i et rum bag kirkekontoret.

Altersølv. Kalk (fig. 10) med fod, skaft og knop fra 1588, bæger fra 1831. Nuværende højde 20 cm. Den sekstungede fod har bred fodplade hvorover standkant med rudemønster vekslende med stave. Foden og skaftet smykkes af graverede renæssanceornamenter, hvori indgår et bånd med versalindskrift: »:See: det: er Gvds: lam som: bær verdens synder«. Båndet strækker sig over fem af fodens tunger, på den sjette er fastloddet et støbt krucifiks. Knoppen er midtdelt med seks støbte englehoveder fastgjort på midtringens bølgelinje og tre englehoveder mellem medaljoner i drevet arbejde på over- og underside. Bægeret hviler i en krans af akantusblade; på siden er graveret Frederik VI.s kronede monogram og 1831 (jfr. Snostrup, p. 2316). Under mundingsranden mestermærke PRE i rektangel for Poul Resen Eggersen (Bøje 858), Københavnsmærke (18)31, guardeinmærke for Christian Olsen Møller og månedsmærke løven. Samtidig har man på en af fodens tunger graveret: »Farum Kirke« med versaler. Under foden findes versalindskriften: »Item ... denne kalck 19 daller i sølff och koster gvldedt 4½ gamel daller och koster arbejdslønnen 18 marck 1588« (fig. 10 a).

Omtrent midt på en af fodpladens tunger sidder et stempel med sammenskrevet AE i skjold (fig. 10 b). Man kender seks andre renæssancearbejder stemplet AE, deriblandt den fornemme lågpokal kaldet Rosenblommen (i NM.), som ifølge traditionen er en faddergave til Christian IV.s dåb 1577 fra rigsråd Hans Skovgaard og Anne Parsberg og en kalk tilhørende Kevlinge kirke (SvK. Skåne I, 20 og fig. 17—19). På grund af den høje kvalitet hos de arbejder, der er udgået fra mester AE.s værksted, har man lige siden århundredskiftet søgt at finde ud af, hvad AE står for. Stemplet har været henført til Ægidius Loidt, men denne teori er forladt, og mesterens navn søges stadig[54].

En forgyldt kalk og disk, som opføres i inventariet 1603, kan være denne. Det er også tænkeligt, at den først er kommet til kirken, da den gamle sølvkalk og disk 1668 blev omgjort til sygesæt[7]. Thurah gengiver i Samlinger til en beskrivelse af Danmark indskriften under bunden og oplyser, at kalken bærer bogstaverne RHF og RHF, formentlig på det siden fornyede bæger. Sigurd Schoubye foreslår, at H'et har tilknytning til familien Hund, og F'et står for Farumgård; apoteker Hans de Hund fik 15. sept. 1562 forleningsbrev på Farumgård[55]. Teorien forekommer sandsynlig, og en af indskrifterne må formodes at være fejltydet.

Disk, 1831, glat, forgyldt, 13,5 cm i tvm. Under randen graveret skriveskrift: »Farum Kirke« og under bunden fire stempler, mestermærke for Poul Resen Eggersen, Københavnsmærke 1831, guardeinmærke for Christian Olsen Møller og månedsmærke løven.

N. E. 1958

Fig. 10. Farum. Alterkalk. Fod og knop fra 1588, bæger fra 1831. a. Fodens underside med indskrift, b. Fodtunge med mesterstempel, sammenskrevet AE (p. 2492).

Ske, 1878, med mestermærke for P. Hertz, Københavnsmærke 1878 og guardeinmærke for Simon Groth.

Oblatæske, 1747, leveret af Christopher Joensen, København, der fik den gamle æske og en ubrugelig disk[17]. Den enkle, cirkelrunde æske, 10,5 cm i tvm., har på låget graveret Frederik V.s kronede spejlmonogram. Under bunden indprikket: »Farum Kircke 1747«; desuden fire stempler: ovalt mestermærke med Cl over 1741 (?) for ovennævnte guldsmed (Bøje 372), Københavnsmærke 1747, guardeinmærke for Peter Nicolai von Haven og månedsmærke krebsen. 1693 beskostedes en zirforgyldt †*æske* til brødet; den vejede 7 lod 3 kvint[56].

Vinkande, 1716, af sølv, omlavet af en ældre, forgyldt flaske[57]. Den enkle kande af almindelig baroktype, svarende til f.eks. den i Vartov[58], er 25 cm høj og står på en cirkulær fod. Den har pæreformet korpus med næb, profileret låg og kugleformet gæk; lige under gækken smykkes hanken af en maske. På korpus er graveret alliancevåben henvisende til Poul Vinding og hans hustru Margrethe Sophie Bøgvad; hans med stående hummer (eller reje) og som hjelmtegn forkroppen af samme fisk, hendes med træ flankeret af løver på bagbenene og et træ som hjelmtegn. Mellem hjelmtegnene er graveret P W og

L. L.1962

M S B. Under bunden graveret årstallet 1716. Filologen Poul Vinding købte 1693 Farumgård og fik samme år jus patronatus til kaldet; gården afhændede han igen 1704, 1712 døde han, og 1721 hustruen. Ifølge inventariet 1695 ejede kirken da »en skøn arbejdet sølv flaske og æske« foræret af justitsråd Vinding[56]. Formentlig er den zirforgyldte flaske til altret, som kirken bekostede 1693 tillige med en æske[7] (jfr. †oblatæske) anskaffet på justitsrådens foranledning og derfor blevet forsynet med hans og hustruens våben, svarende til de mange altertavler og prædikestole, der bærer lensmandsvåben[59]. Det må derefter pietetsfuldt være overført på den nye kande, som anskaffedes 1716.

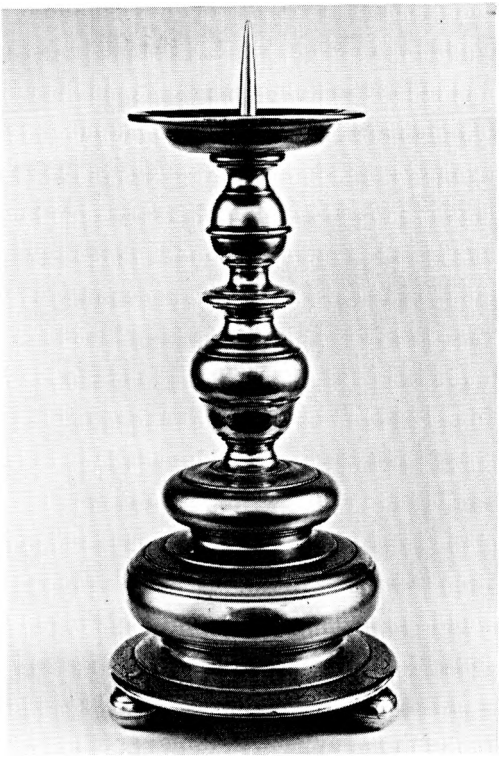
† *Vinkande og skål,* af kgl. porcelæn, sort med forgyldte kanter og kors, første gang omtalt 1841[22], eksisterede endnu 1962.

Sygesæt (fig. 11). Kalk og disk fra 1668, omgjort af den brækkede og ubrugelige kalk og disk[7]. Den 12,5 cm høje kalk har flad, sekstunget fod og sekssidet skaft, rund, fladtrykt knop med buetunger på over- og undersiden og i de derved fremkomne ruder graveret: »Iesvs«. Samtidigt bæger. På fodpladen to ens, rektangulære stempler med sammenskrevet AN for Anders Nielsen, København (Bøje 168). Den glatte disk har graveret cirkelkors på randen, flankeret af to stempler som kalkens. Tvm. 9,4 cm.

Vinflaske (fig. 11), 1700, af sølv. Den pæreformede flaske har paralleller i

Fig. 11. Farum. Sygesæt. Kalk og disk udført 1688 af Anders Nielsen, København, vinflaske fra 1700 (p. 2494).

Fig. 12. Farum. Alterstage, købt 1650 (p. 2495).

L.L. 1962

Helsingør S. Olai, skænket 1650, og S. Marie (p. 142 og 377) samt i Vigersted med graveret 1642 (DK. Sorø p. 491), og må sikkert være formet efter den ældre, lille †*vinflaske* med to skruer til vin og brød, anskaffet 1644[7]. Den forgyldte flaske, som passer i kalkens bæger, har under bunden fire stempler: rundt mestermærke med Cl over 1700 for Christen Jensen (Bøje p. 53), Københavnsmærke 1700, guardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke tvillingerne. I ældre, sort etui formet efter sættet og med indstemplede ornamenter ved lukningen.

Alterstager (fig. 12), købt 1650, hver med indprikket bølgeranke på fodskålens nederste, flade led, som hviler på tre kugler. Rigt profileret skaft og flad lyseskål med nyere lysepig. 46,5 cm høje. 1783 var den ene stage brækket[60], og inventariet 1794 omtaler den som ubrugelig[21]. 1879 reparerede Holger Kjølstad, København, stagerne og påsatte nye, støbte stykker[15]. — 1834 anskaffedes to »forlorne« †alterlys af træ og blik[22].

†*Messehagler*. 1648 bekostedes en messehagel af rødt fløjl med kors af guldsnore, og 1706 gav justitsråd Günther, Helsingør, 30 rdl. til hjælp til alterklæde (jfr. dette) og messehagel af rødt plys med et »bordyret« krucifiks[7]. Siden nævnes kun røde, bl. a. 1827, da der købtes fløjl og en Kristus-figur broderet i guld og sølv[22], antagelig den, værgen 1861 beder om at få erstattet af et guldtrådskors[37].

† *Altergangstavle* nævnes i kirkens inventarielister fra 1794[21] til 1804[22].

Alterskranke fra 1953, med genanvendte, snoede smedejernsbalustre.

Font (fig. 13), romansk, af brungrå, skånsk sandsten; sammen med Ballerup og Thorslunde (DK. Kbh. Amt p. 614, 522) hører den til den såkaldte Hylliegruppe blandt de skånske palmetfonte, og er en næsten direkte kopi af fonten i Glemminge (Ingelstads hrd., Skåne)[61]. Den er kun 79,5 cm høj og 61 cm i tvm.[62]. Den kvadratiske fod har platte og skråfas omkring rundstav, kummens sider er næsten lodrette, nederste fjerdedel affaset, således at den cylindriske kumme tilpasses den firkantede fod. Forneden og på øvre halvdel findes en udsmykning med palmetter; på overgangen mellem de nederste og det glatte bælte midt på kummen forløber en dobbelt tovstav. I bunden af kummen er der afløb, som udmunder i en firkantet åbning nederst på fodens ene side. Kummen har en revne, der er udbedret med cement, som tidligere tillige dækkede større dele af fonten. 1716 stod den i tårnrummet øst for Jens Rostgaards begravelse[7]; 1765 blev den taget ned og gjort lavere, malet og genopstillet[63]. 1844 flyttedes den fra tårnet[39], og 1865 til skibets nordøsthjørne[64].

Dåbsfade. 1) Anskaffet 1621, af messing, ret nøje svarende til Lynge fra o. 1575 (p. 1993) med drevet fremstilling af bebudelsen. Udenom er der ulæselig minuskelindskrift og på randen stemplede ornamenter, inderst en række små dyr. Tvm. 46 cm.

2) 1728, af sølv, skænket 1729 af »et Guds barn, som ikke har villet være sit navn bekendt«; med gaven fulgte en skrivelse til sognepræsten underskrevet CCDF[17]. Det helt glatte, dybe fad er kun 25 cm i tvm.; dets eneste dekoration består af graverede korslagte palmegrene hvorimellem adelskrone og: »Gud Til Ære«, det hele flankeret af årstallet 1729. På randens underside fire stempler, mestermærke AK med delvis udslidt årstal nedenunder i hjerteformet skjold, for A. Johs. Krøyer (Bøje 337), Københavnsmærke 1728, guardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke skytten. Under bunden graveret: »W 31 lod 1 q«.

Dåbskande, anskaffet 1829[22], af tin, af slangehankstype, med Frederik VI.s kronede initialer graveret på korpus og »Farum Kirke 1829« på låget. 1736 købtes en ny †*dåbskande* af tin hos kandestøber Ludzinschy, der tog den gamle i bytte[17].

†*Tekstiler*. 1686 skænkede Thyre Borneman, dr. Kölichens hustru, et damaskes håndklæde »med silkevirkning om dåben«[7]; 1764, da det var afløst af et håndklæde, salig fru Rostgaard havde skænket, brugtes det til at svøbe om dåben, hvormed antagelig menes sølvdåbsfadet[50].

Prædikestol, o. 1600, i opbygningen beslægtet med de stole, der er udgået fra Bernt snedkers værksted i Slangerup (se Ølstykke p. 2342). Stolen er på fire fag, som adskilles af skiftevis mandlig og kvindelig herme foran glatte,

Fig. 13. Farum. Døbefont (p. 2496). L.L. 1962

vinkelbøjede hjørner. De ret lave postamentfelters spejl smykkes af kassette-værk med diamantbosser, mens der på hvert af de adskillende, vinkelformede fremspring sidder to englehoveder. Storfelternes indramning med diamantbosser og tandsnit indenfor svarer til f.eks. Lynge (p. 1993) og opstillingen af de fornyede evangelistfigurer på en konsol foran flad niche svarer til udformningen i Ølsted (p. 1548). I sviklerne foroven sidder englehoveder. De adskillende hermer har kassette-værk på skaftet og jonisk kapitæl. Figurerne er primitivt skåret med magre, dårligt formede arme (fig. 14). Gennemløbende gesimsfrise. Den oprindelige underbaldakin har bosserede ribber.

Såvel bærestolpen som *opgangen* med barokfyldinger er udført 1739 af snedkerne Nicolai Albretsen og Jens Christensen fra København[17]; opgangen er ændret i nyere tid. En del af det oprindelige opgangspanel med æggestav og

Fig. 14 a—b. Farum. Prædikestol, detaljer af hermer (p. 2498). L.L. 1962

tandsnitliste foroven sidder nu op ad væggen. †*Himmel* leveredes 1706[7] og fjernedes 1951.

Stolen står med en nyere, delvis staffering med forgyldning på profiler og ornamenter, desuden rød og grøn lasur på sølv, samt sort; evangelisternes dragter er malet med blege farver. Deres navne står på et skilt nederst i hvert felt: »St Matthæus«, »St Marcus«, »St Lucas« og »St Johannes«. I gesimsfrisen nyere, forgyldt fraktur på blå bund: »Salige ere de, som høre Guds Ord . . .«, 1758 stod indskriften på latin: »Luc: 11. Beati qvi Audiunt . . .«[65]. Underbaldakinen har sorte maureskdekorationer og opgangspanelets fyldinger lysegrå marmorering og blå rammestykker med røde profiler. Medens der under stolens nuværende staffering ikke er fundet ældre farvelag, var der på det oprindelige opgangspanel, som nu står afrenset, spor af adskillige farvelag[66].

† *Timeglas* leveredes 1694[7].

Stolene er fra 1959. †*Stole.* Kirken har haft flere sæt nu forsvundne stolestader; de ældstes udseende kendes ikke,. Den første oplysning om stolene er fra 1625, da Michel snedker fik betaling for arbejde ved to lukkede stole på mandssiden og to stoledøre på kvindesiden. 1640 udførtes 21 mandsstole af kirkens træ[7], og i april 1657 leverede Espen snedker syv nye stole i kirken,

et panel og bænke til våbenhuset, omsatte og forbedrede de gamle stole i tårnet, ligesom han også reparerede en del andre[67]. 1690 gjorde Johan snedker i Birkerød ti døre for kvindestolene, og året efter malede Anders Nielsen i København alle stole grønne med sorte lister[7]. Samme farver benyttede Hans Nielsen, Ganløse, ved opmaling 1748[17]. 1862 leverede tømrermester H. I. Hartmann, Hillerød, nye stole[68].

Langs væggene i kirken og våbenhuset var der opsat †paneler, som 1696 blev malet af Poul Devent (sml. p. 2491)[7]. 1739 leverede Nicolai Albretsen og Jens Christensen fra København bl.a. nyt panelværk i kvindestolene og i den øverste stol ved skriftestolen; Hans Nielsen, Ganløse, malede vægpanelerne i skib og tårn[17]. 1803 var kvindestolenes panelværk brystfældigt; den tiltrængte reparation må formodes at være udført inden otte kvadratalen panel maledes brunrødt 1808. 1827 blev det gamle panel borttaget[22]. Det er muligvis en rest herfra, som opbevares i Nationalmuseet, idet det pågældende rammestykke, der er 149 cm langt og 20,5 cm højt, i to rektangulære felter bærer forgyldte reliefversaler på sort bund, som angiver navnet på en af kirkens præster: »Ianvs Hermannivs M: f: f: 1628« (Hans Hemmingsen var præst i Farum fra 1608 til sin død 1628).

†*Skrifte- og degnestole.* 1643 anskaffedes en ny degnestol og en anden ny stol ved altret[7]. 1689 måtte tømmermand Jens Pedersen fra Værløse tage noget af både skrifte- og degnestol, som stod for nær ind over alterfoden, der var blevet fornyet; derefter malede Anders Nielsen, København, stolene grønne med sorte lister, og Hans Nielsen, Ganløse, anvendte de samme farver 1748, mens Lars Bendixen, Hillerød, 1761 malede skriftestolen brun og grøn med grønne og sorte lister. 1765 gjorde Jens Christensen en ny skriftestol[17]. En *gavl fra degnestolen opbevares siden 1962 i Nationalmuseet. Den er glat med æggestav- og tandsnitliste under det trekløverformede topstykke. Af farver ses hvidt og grønt, på skråpulten dueblåt.

Et fladt, anstrøget †*fyrreskrin* til alterklædernes forvaring er opført i inventariet 1764 med den tilføjelse, at det er unyttigt for alle vasa sacra, hvortil lånes et skab[50].

Pengeblok, 1887, egetræsmalet, ligger på våbenhusloftet[15]. †*Pengetavle,* fra begyndelsen af 1800'rne, af mahogny; den glatte skuffe dækkes af låg med pengetragt af messing, lavt rygskjold med svejfet afslutning foroven. Fandtes i kirken 1962. Flere †pengetavler og bliksparebøsser omtales i inventarierne, heriblandt to nye, som Hans Nielsen. Ganløse, 1748 malede røde[17].

†*Pulpitur.* 1641 indkøbtes materialer til et pulpitur; det ses først at være blevet malet 1691 af Anders Nielsen, København, der forsynede det med apostelbilleder[7]. Ifølge ældre indberetning fandtes der 1893 i privateje i Farum 12 brystbilleder af Jesus og apostlene, malet på træ. i udskåren ramme, samt

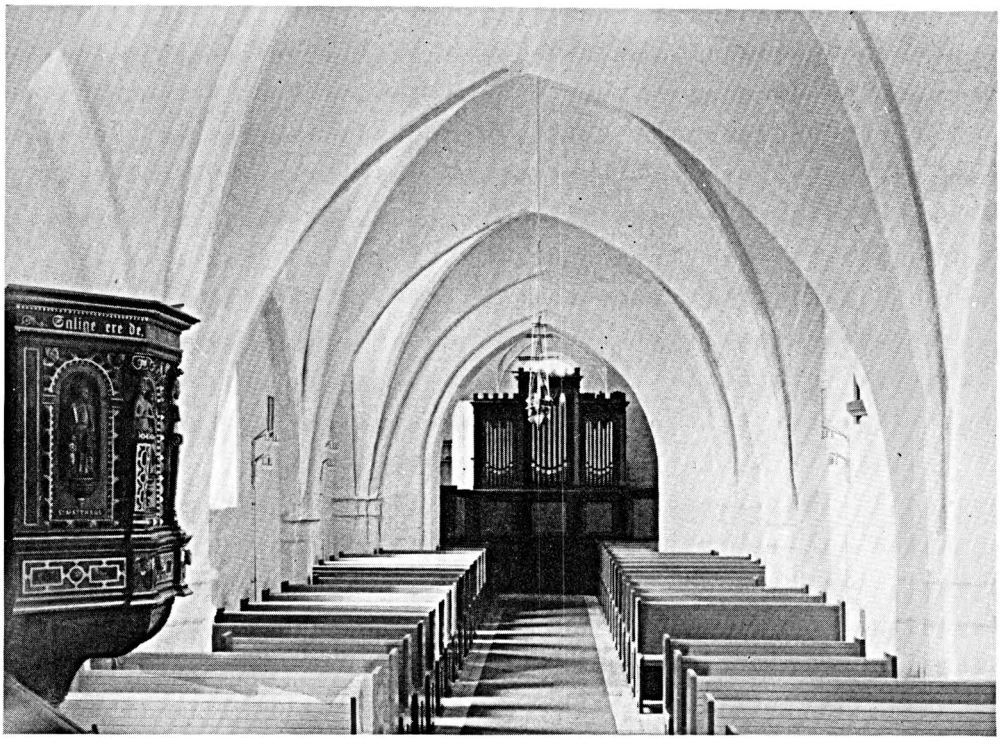

Fig. 15. Farum. Indre, set mod vest. L. L. 1962

to støtter med årstallet 1643[70]. På et maleri fra 1875, som fandtes ved kirken, sås et pulpitur tværs over skibet, lige vest for døren til våbenhuset.

Orgel, bygget 1969 af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. 17 stemmer, to manualer og pedal; fritstående spillebord. Façade tegnet af arkitekt Rolf Graae. †*Orgler.* 1) Anskaffet 1843. Flyttet til Skævinge kirke 1891 (jfr. p. 1473). 1926 havde det følgende fire stemmer: Gedakt 8', Principal 4', Oktav 2', Terz $1^3/_5$'[83]. 2) Bygget 1891 af A. H. Busch & Sønner, København, senere ombygget flere gange.

Salmenummertavler, moderne.

Lille *kirkestævnetavle,* sortmalet med hvid skriveskrift: »Lyses til Kirkestævne«[71]. På våbenhusloftet. † *Tavle* til kirkestævne eller salmenumre kendes fra tegning 1929 af Aage Jørgensen. Den var glat med halvrund, øvre afslutning hvori udsavede tunger.

Lampetter fra 1960.

Kirkeskib, bark, »Ole Pedersens Minde, Farum 1875«, bygget af Ole Pedersen og skænket af hans broder 1899[72]. I skibets andet fag.

Klokker[73]. 1) 1629[7]. Om slagkanten og på halsen er der profillinjer; man kunne forvente en indskrift mellem profillinjerne om halsen, men der er ingen; over den øverste ses en bladfrise. Klokkehankene har masker. Tvm. 77 cm[74].

2) 1884. »Støbt af H. C. Gamst i Kjøbenhavn 1801« og »Onistøbt i Anker Heegaards Etablissement paa Frederiksværk 1884« ifølge versalindskrift om halsen[75]. Tvm. 107 cm. Ophængning i slyngbomme 1971.

†*Klokker*. 1517. Ifølge Thurahs Samlinger til en beskrivelse af Danmark havde klokken følgende indskrift: »Salve virgo pia, salve cum prole Maria, clarior aurora, pro nobis jugiter ora!. Johannes Falkenovi me fecit 1517« (»hil dig fromme mø, hil dig Maria med søn klarere end morgenrøden, bed stadig for os. Johannes Fastenowe støbte mig 1517«)[76]. Endvidere oplyses det, at klokken, der var den største, revnede, da der blev ringet over Christian V.[77]; derefter blev den omstøbt 1709. 1799 var den store klokke atter revnet, hvorfor klokkestøber Gamst indsendte overslag til dens omstøbning[78] og tømrermester Walther til nedtagning af den gamle og ophejsning af den nye[21]. 1883 var den igen revnet og omstøbtes[15], jfr. klokke nr. 2.

En anden klokke, hvis alder ikke kendes, blev 1626 taget ned og hentet af to af klokkestøberens svende, repareret og atter ført til kirken, hvorefter klokketømmeret blev udbedret[7].

Klokkestol, o. 1870, af fyr, af krydsbåndstype til to klokker[30]. 1709 fik Peder Jensen tømmermand betaling for en ny †klokkestol[7].

GRAVMINDER

Epitafium (fig. 17). O. 1715 over lens Rostgaard, tidligere kgl. maj.s amtsforvalter over Cronborg amt, siden rådmand i Kiöbenhaun, krigs og landkommissarius over Sielland, Lolland, Falster og Möen, boede 12 år på Farumgaard, »den han i bygning og i mark, særdeles med mange hundrede favne stendiger, såvel og med frugt- og andre træer forbedrede«, død sammesteds 18. nov. 1715, 66 år gl. Hans hustru Else Iversdotter, gift med ham 29 år, døde <20. juli 1741, 92 år gl.). De har foræret Farums kirke 200 rdl., »som 29. okt. 1716 virkelig er betalt, for dette lejersted« (jfr. begravelse). Sort marmortavle, 80 x 130,5 cm, i profileret sandstensramme. Som konsol englehoved med udbredte vinger, og over tavlen blomster- og frugtguirlander omkring Rostgaardvåben, en okse med et oksehoved på hjelmen[79]. Indskrift med svagt fordybede, forgyldte versaler, rammen terrakotta og våbnet med heraldiske farver, hvid okse på rød baggrund, rødt og hvidt hjelmløv, hvid hjelm med gult visir.

†*Malet gardin* uden om epitafiet, fremdraget 1960[80], kan være udført efter Else Iversdatters død 1741, da grater og buer det følgende år maledes (jfr. kalkmalerier). Udformningen af det tidstypiske draperi svarer til Hans Nielsens †gardiner omkring altertavlerne i talrige nordsjællandske kirker, f.eks. i Lynge og Sigerslevvester (p. 1988, 2223).

Muret begravelse? 11. dec. 1716 fik Jens Rostgaards enke, Else Iversdatter,

skøde på en begravelse i tårnet, øst for fonten, vest for kirkens egen tværmur fra syd til nord, således at hun måtte lade opføre en mur, hvorpå de tværstænger kunne hvile, som skulle bære ligstenene og de andre sten, der skulle dække graven. Hun måtte indrette stedet til jordbegravelse eller muret grav, og det fremgår ikke, hvad hun foretrak. Det blev endvidere tilladt at opsætte et epitafium (jfr. ovf.) og lægge en eller flere ligsten (jfr. nr. 2 og (†)sten)[7].

Mindetavler. 1) O. 1850, over faldne i krigen 1848—50. Hvid marmortavle med fordybede, sortmalede versaler, i sort sandstensramme; foroven segmentgavl hvori laurbærkrans over korslagte faner. På skibets nordvæg.

2) O. 1864, over Peder Jørgensen, død i Torgau. Rektangulær, hvid marmortavle med fordybede, forgyldte versaler, i kalkstensramme. På skibets nordvæg.

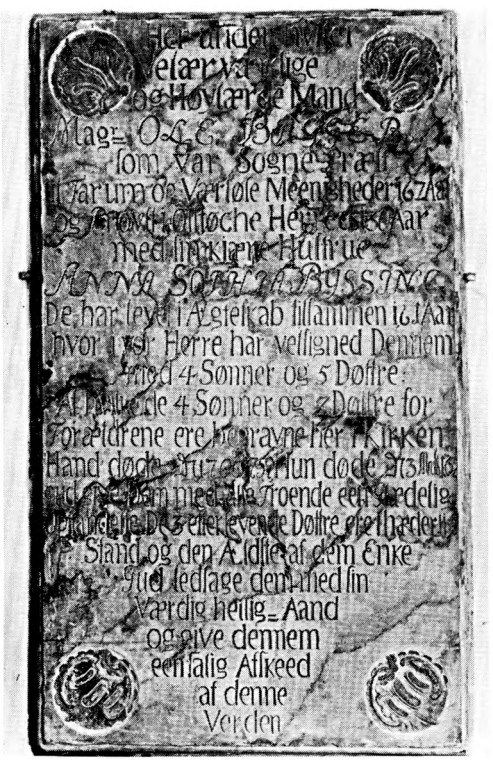
Gravsten. 1) O. 1652. Hr. Morten Nielssøn fordum sognepræst i Farum i 11 år, efterlod sig med hustruen Anna Pedersdaatter tre sønner og fire døtre . .. 4. okt. 1614(?) . . . , og Madts Madtsson ligeledes sognepræst i Farum i otte år, efterlod sig med samme hustru en datter, døde 20. juli 1652. Stenen bekostet af enken. Grå kalksten, 202 x 133 cm, med fordybede versaler i tværskrift. Under triumfbuen, delvis skjult af knæfaldet.

2) O. 1715. Krigs- og landkommissarius i Siælland, Lolland og Falster og rådmand i Kiøbenhaun lens Rostgaard, som boede på Farumgaard og døde sammesteds 18. nov. 1715 i sin alders 66. år og hustru Else Iversdotter, gift 29 år uden livsarvingers velsignelse ‹døde 20. juli 1741, 92 år gl.›. Rødlig kalksten, 214x138 cm, med rammelinje langs kanten og fordybede versaler i tværskrift. I tårnet, delvis under tårnbuen.

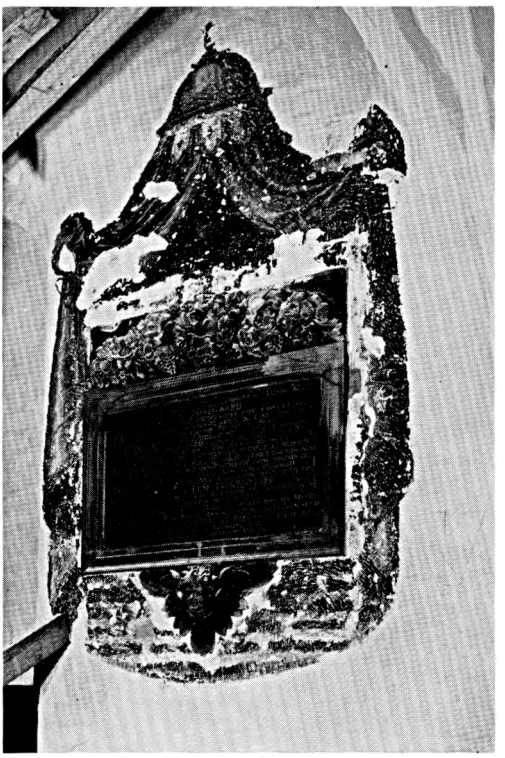
3) O. 1759 (fig. 16). Mag. Ole Bagger, sognepræst til Farum og Værløse i 62 år, provst i Ølstykke hrd. i 30 år og hustru Anna Sophia Byssing gift i 61 år, velsignet med fire sønner og fem døtre, hvoraf fire sønner og to døtre er begravne i kirken før forældrene. Han døde 17. okt. 1759, hun 3. marts 1752. »De tre efterlevende døtre er i hæderlig stand, den ældste enke«. Af norsk marmor, 197 x 121 cm, med fordybet, sortmalet antikva, navnene med kursiverede store bogstaver. I hjørnerne cirkelfelter med naivt udhuggede rocailler. Nu på korets nordvæg.

4) O. 1804. Forrige gårdmand Knud Olsen af Farum f. 6. nov. 1750 i Kirke Værlose(!), gift 22. april 1777 med den efterlevende enke Giertrud Larsdatter, † 5. sept. 1804, 53 år og 10 mdr. gl. Rødlig sandsten, 183 x 120 cm, med fordybede versaler. I skibet, lige foran triumfbuen.

(†) *Gravsten*. O. 1600—25. Den oprindelige indskrift er fjernet ved stenens genanvendelse, jfr. nedenfor. Bevaret er en arkade, som bæres af kannelerede pilastre, tillige med de nedre hjørners evangelisttegn for Lukas og Markus. Indskrifttavlen ender forneden i tre ret store buetunger. Den yngre indskrift er med fordybede versaler: »lens Rostgaards og Else Iversdotters Eiendoms

L.L. 1902

Egmont Lind 1960

Fig. 16—17. Farum. 16. Gravsten over Ole Bagger, † 1759, og hustru Anna Sophia Byssing, † 1752 (p. 2502). 17. Epitafium over Jens Rostgaard, † 1715, og hustru Else Iversdatter, † 1741 (p. 2501).

begravelse som ei maa aabnes 1717« foroven på stenen. Fandtes 1969 i forbindelse med omlægning af tårnrummets gulv ca. 20 cm under nuværende gulvniveau.

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1828. Hendrick Kampmann, født 6. maj 1751, † 4. april 1828, i 49 år sognepræst for Farum og Kirkeværløse. Kampestensstele med fordybede versaler. I kirkegårdens nordvesthjørne.

2) O. 1855. Andreas Andresen (!), født i Farum 25. nov. 1772, død samme-steds 23. marts 1850 og hustru Karen Andreasen født Calberg, f. 28. febr. 1773, † 27. juli 1855. Stele af rødlig kalksten med fordybede versaler. Begravelsen hegnes af nygotisk støbejernsgitter med støbt plade hvorpå læses: »Christen Andreasens Familiebegravelse købt paa 100 Aar fra 1856 til 1956«. Nord for tårnet.

3) O. 1857. Consistorialråd Rasmus Aagaard, født i Rønninge i Fyen 19. juni 1777, † 24. april 1857 i Farum. Sognepræst for Farum og Kirkeværløse menigheder i 29 år og tidligere for Kullerup og Refsvindinge i Fyen i 24 år. Fordybede versaler på marmorplade indfældet i sandsten med vedbendranker og kors foroven (jfr. † nr. 8). Op ad kirkegårdens vestmur.

4) O. 1857. Afbygger Hans Olsens Familie-Gravsted. Som nr. 3.

5) O. 1857. C. P. Berthelsen og hnstru Johanne. Som nr. 3.

†*Kirkegårdsmonumenter*[81]. 1) O. 1822. Hofjægermesterinde Regine Dorothea Svanenskjold, født Qvistgaard, født 19. sept. 1766, † 17. maj 1827. Sandsten.

2) O. 1829. Hofjægermester Peter de Svanenskjold, ejer af Farumgaard, født 13. jan. 1765, † 17. febr. 1822. Sandsten.

3) O. 1832. Jacob Severin Pingel, forhenværende stiftsprovst i Fyens stift, født 3. april 1747, † 21. marts 1832.

4) O. 1836. Janusine Christiane Pingel, født Arboe, født på Hornholm 7. jan. 1789, † 16. ang. 1836 i København. Fjerde årsdagen efter døde datteren Johanne Marie Sophie v. Kohl.

5) O. 1846. Johannes Frederik Lind, ejer af Bregnerød kro, født 13. dec. 1782, † 14. aug. 1846.

6) 1848. Commandørinde Dorothea Garde, født Mecklenburg, født 7. dec. 1793, † 3. juli 1847[82].

7) O. 1849. Peder Leth, født 21. febr. 1774, † 15. okt. 1849. I 46 år kirkesanger og skolelærer i Farum. Sandsten i jorden.

8) 1855. Consistorialrådinde Apelone Sophie Aagaard, født Pingel, født 22. marts 1786, † 31. marts 1855 (jfr. nr. 3).

9) O. 1858. Lægen Carl Theodor Casse, født 23. aug. 1813, † 23. sept. 1858.

10) O. 1862. Magdalene Marie Christine Jørgensen, født Johnsen, født 6. okt. 1828, † 25. nov. 1862.

†*Smedejernskors*. O. 1800—50, med oval tavle, der støttes af volutter (sml. Karlebo p. 900 med fig. 20). Kendes fra tegning af Aage Jørgensen 1922.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Rtk. Bygningskontoret 1782—1826. 244.17. Kommunicerede kgl. res. med bilag. — 244.69. Journal E. — *Landbrugsministeriet.* Domænekontoret. Bygningsdomænejournal 1850—84 div. år. — Div. sager: kirkerne på Frborg. distrikt 1863—65. — *Indenrigsministeriet.* Bygnings- og havesager. Journal 1876. *LA. Ølstykke herreds provsti.* Korrespondanceprot. for Ølstykke herreds provsti og Stenløse, Søsum og Veksø sognekald 1795—1837. — *Kirkeinspektionsarkiv.* Farum rgskbog 1603—1718. — *Farum-Værløse sognekaldsarkiv.* Liber daticus 1802—53. — *Kgl. bygningsinspektører,* afl. 1951. Kirkeministeriet. Kirker og præstegårde pk. 113, 114 og 115. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetninger af Sophus Müller og E. Schiødte 1875 (bygning og inventar), A. Hauberg 1903 (kalkmalerier), Chr. A. Jensen 1919 (bygning og inventar), Erik Horskjær 1942 (kalkmalerier), N. J. Termansen 1950—51 (forslag til og istandsættelse af alterbordspanel, altertavle og prædikestol), Åge Sørensen 1959—60 (undersøgelse og istandsættelse af panel ved prædikestol), Egmont Lind 1960 (kalkmalerier), Karl K. Nielsen og Holger Schmidt 1960 (gulvundersøgelse), Vibeke Michelsen 1962 (inventar) og Erik Skov 1969 (gravsten). — Bygningsbeskrivelse ved Kjeld de Fine Licht, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen, orgel ved Ole Olesen.

Fyldige *udskrifter* af arkivalier kirken vedr. findes i NM.

Tegninger i NM: Grundplan, 2 vinduer, font og stage, af E. Schiødte 1875. — Våbenhusgavl, af S. A. Claudi-Hansen 1914. — Grundplan, af Charles Christensen 1921. — Kirkegårdsmonument og tavle, af Aage Jørgensen 1922 og 1929. — Opmåling af sydside, grundplan og længdesnit, af Svend Lynbech 1932—33. — Opmåling af altertavlens topstykke, af N. J. Termansen 1951. — Alterbordspanel. — Aftryk af flisegulv og undersøgelse af gulvet, af Karl K. Nielsen 1960. — I *RA: Kortsamlingen.* Landbrugsministeriets afl. 1933. Stolegavl. I *Kunstakademiet:* 13 blade opmålinger, Hans Schiellerup 1925, H. Løhndorf-Larsen og Carl Metz 1932, Bertel Udsen og Halldor Gunnløgsson 1940.

Notebøger i NM: V. Koch II, 31 og III, 101.

[1] Roskildebispens jordebog p. 89. [2] Landebogen p. 14. [3] RA. Lensrgsk. Kbh. len 1620—22. [4] RA. DaKanc. Indlæg til registre og tegnelser, samt henlagte sager 1645. [5] RA. DaKanc. A II 3, nr. 28. Fortegnelser og div. dok. vedk. kirker . . . 1630—1702. Pergamentbind: Fortegnelse over jus patronatus (1674ff.). [6] Ifølge reskript af 7. febr. 1697. DaKanc. Sjællandske tegnelser. Kgl. Bibi. Additamenta 153, fol. L. L. de Thurah, Saml. til Beskrivelse af Danmark. I. [7] LA. Kirkeinspektionsarkivet. Rgskbog 1603—1718. [8] Jfr. H. Matthiessen, Tiggertegn, i Fra Arkiv og Museum II, 1 p. 111—16. [9] NM. Inv. nr. D 162/1960. Jfr. M. Bencard og E. Roesdahl, Dansk middelalderlertøj 1050—1550. Århus 1972, nr. 77 samt p. 10ff.; Årsskrift udg. af Historisk forening for Værløse kommune 1971, p. 35. [10] I den kgl. Mont og Medaillesamling, Fundprot. 2658. [11] Jfr. »Miljøbevaring«, udg. af Kunstakademiets arkitektskole, restaureringsafdelingen, 1974. [12] C. Molbech, Ungdomsvandringer i mit Fødeland I, 1811 p. 148—54, mediterer over Farumegnens yndigheder. [13] RA. Rtk. Bygningsadm. journal; J. P. Mynsters Visitatsbøger 1835—1853, udg. ved Bjørn Kornerup I, 1937 p. 178. [14] RA. Rtk. Bygningsadm. kopibog. [15] LA. Kgl. bygningsinspk. Meldahl. Domænekirkerne. [16] Indre porthammer i gennemgangen mærket 1724, på husets affasede nordøsthjørne en sten med årstallet 1817. [17] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1721—80. Sjællandske rytterdistrikters kirkergsk. [18] Lars Erichsen (jfr. p. 2485 og 1533) byggede rytterdistriktsskolen i Farum 1725, »Miljøbevaring« p. 154 (note 11). [19] Note 17 og Kgl. Bibi. NyKglSaml. 370 f. fol. A. Petersen, Saml. til Danmarks Topografi. [20] RA. Rtk. Sjæll. kt. 1776—79. Udskrift af kirkekassens rgsk. [21] RA. Rtk. Rev. rgsk. Amtsrgsk. Kbh. amt 1794—99. [22] RA. Rtk. Rev. rgsk. Amtsrgsk. Frborg. amt 1800—48. [23] LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. 1831—62. Synsprot. for præstegårde og kirker. [24] LA. Kgl. bygningsinspk. afl. 1951. [25] Jfr. V. la Cour, i Naturparken mellem Farum og Slangerup, 1965 p. 61. [26] Nederst har hjørnerne banede granitblokke. [27] Partier af den ca. 110 cm brede fundering for skibets vestgavl konstateret 1960, indb. Nielsen og Schmidt. [28] Indb. Nielsen og Schmidt. [29] *Mønstermurværk,* beslægtet med det i våbenhusets sideblændinger, præger en række høj- og senromanske vestgavle på Sjælland, f. eks. Nykøbing, Haslev (DK. Sorø p. 567), Teestrup (DK. Sorø p. 602), Kindertofte (DK. Sorø p. 677), Nørre Dalby (DK. Kbh. Amt p. 1226) og Skørpinge (DK. Sorø p. 810); sidstnævnte sted benyttet i en tregruppeniche. På Roskilde domkirkes søndre korsarmsgavl er mønstermurværk forbundet med *trepasblænding*; lignende form optræder også andre steder i kirken (DK. Kbh. Amt pp. 1354 ff., 1362, 1445) og antages at have påvirket vestgavlen i Benløse (DK. Sorø p. 414). Blandt andre eksempler på den tredelte bue kan nævnes den rige sydportal i Åhus og blændinger på vestgavlen af franciskanerkirken i Ystad (M. Rydbeck, Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor, Lund 1943 pp. 118, 141) samt blændinger ude og inde i Våbensted kirke (DK. Maribo pp. 925—26). Alle henføres til midten og sidste del af 1200-tallet. Hertil kan føjes de to, antagelig lidt yngre tilfælde ved kirkerne i Næstved (DK. Præstø pp. 77, 135). Farumvåbenhusets blænding over døren udnytter *tregruppe-motivet,* som præger byggeriet i 1200-tallets anden halvdel; de delende halvstensstave er halvsøjler ligesom f. eks. allerede på østgavlen af klo-

sterkirken i Løgum (DK. Tønder p. 1068); jfr. korets østfaçade på Nysogn kirke, vest for Ringkøbing, hvor tregruppevinduet sidder under en femdelt bue, der udfylder gavltrekanten. På baggrund af dette stilistiske sammenligningsmateriale tegner en datering af våbenhuset i Farum til tiden omkring år 1300, snarere før end efter, sig som den mest rimelige, jfr. dog en senere datering hos M. Mackeprang, Vore Landsbykirker, 1944 p. 123. Således placeret i tid bliver murværkets såkaldte *polske* eller *vendiske* forbandt et af de ældste eksempler her i landet på dette skifte, jfr. DK. Maribo p. 1493, DK. Kbh. Amt p. 2205 og Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bind 18, p. 156. [30] LA. Bispearkivet. Kirkesyn 1862—79. [31] Samhørende hermed iagttages på skibets façade spor efter et tag med lavere hældning. [32] Note 17. Særlig Lars Erichsen havde en omfattende virksomhed, jfr. note 18 og C. Christensen, Hørsholms Historie, 1879 p. 335; K. Voss, Bygningsadministrationen i Danmark under enevælden, 1966; S. Ellkier-Pedersen, Rytterskoletavlerne, Århus 1971 p. 15ff. [33] LA. Ølstykke hrd.s provsti. Korrespondanceprot. 1795—1837; Mynsters visitatsbøger I, 178f. (note 13). [34] Note 22 og RA. Rtk. Beregninger og overslag over bygningsarbejder 1821—27. [35] H. Stemann: F. Meldahl og hans Venner III, 1929 p. 202f. [36] Note 30 og RA. Landbrugsministeriet, domænekontoret. Div. sager: Kirkerne på Frborg. distrikt 1863—65. [37] RA. Landbrugsministeriet, domænekontoret. Bygningsdomænejournal 1864—65, 1873—84. [38] Indb. Horskjær. [39] RA. Rtk. Bygningsadm. journalsager 1782—1848. [40] Note 28; Årsskrift, udg. af Historisk Forening for Værløse kommune 1960 p. 30—32. Nogle brudstykker dels i Paltholm skole, Farum, dels i Værløses historiske samling. [41] Fremdraget af fylden af Henrik Jacobsen 1974; inv. nr. D 351/1974 (NM). [42] Lignende store fliser (31 x22 cm), der henføres til perioden 1200—1250, er senest fundet i Uggeløse kirke (p. 2010, med rekonstruktionstegning af Birgit Als Hansen, p. 2020, fig. 13; jfr. NM. Arbejdsmark 1972 p. 75f.). [43] Note 28; enkelte eksemplarer på de i note 40 nævnte steder; jfr. Årsskrift, udg. af Historisk Forening for Værløse kommune 1971, p. 28—35. [44] Tagværk i seks kobler (fag) med »henge sylle« i midten afløst af et i syv kobler. [45] Note 17. Det kan ikke afgøres, om det er ved denne lejlighed, at korets taghældning gjordes stejlere, jfr. ældre tagspor på skibets østgavl. [46] For hele kirken foreligger efterretninger om adskillige reparationer og udskiftninger. [47] Kgl. Bibi. Additamenta 153 fol., L. L. de Thurah: Saml. til Beskrivelse af Danmark I. Der nævnes i rgsk. adskillige reparationer af vindfløjen. [48] En tilsvarende blev 1953 fremdraget i Snoldelev på skibets nordvæg under vesthvælvet. [49] Spredte eksempler på alterbordsforsider med en bemaling, som efterligner stof, kendes f. eks. i Everdrup (Præstø p. 845) og Ejby (Kbh. Amt p. 1214), hvis altertavle er fra 1596. [50] LA. Sjællands stiftsøvrighed. Kgl. kirkers inv. 1764. [51] Da farverne var for ødelagte til at afdækkes, måtte de genfremstilles, og i tilslutning til den fundne staffering komponeredes tavlens øvrige farver. [52] Der findes to udgaver af maleriet, et lille i Louvre og et stort i Münchens Pinakotek (afbildet i Klassiker der Kunst XIII, 1909, p. 97—98). Samme forlæg er ligeledes brugt i et billede signeret C. B. i Haus kirke i Norge (gengivet af Arne Nygård-Nielsen, i Årsberetning 1930 for Norske Fortidsminders Bevaring, 1932, p. 73). I Trap siges det tidligere altertavlemaleri at være en kopi efter en kopi efter Benoit le Coffre (jfr. note 15). Enten er denne oplysning forkert, da le Coffre, som blev født 1671, først var tilbage i Kbh. 1696 efter en udenlandsrejse, hvorfor man næppe kan nå at have malet en kopi efter en kopi efter et arbejde af ham, eller også drejer det sig ikke om det billede, der anskaffedes 1694. Den første mulighed forekommer sandsynligst. [53] Samme motiv findes i Tågerup (DK. Maribo p. 668). [54] Sidst har Sigurd Schoubye i Årbok 1967, Kunstindustrimuseet i Oslo, p. 7—20, skrevet om renæssanceguldsmeden AE. Forfatteren anfører de seks øvrige arbejder, der er stemplet AE og gengiver de tre variationer af stemplet, ligesom han opregner litteraturen om emnet og tolkningerne af stemplet. Det drejer sig om følgende: Bernhard Olsen: De kjøbenhavnske Guldsmedes Stempler fra Tiden før Aaret 1800, 1892, nr. 7. Oluf Kolsrud: Velkenhornet, i Årbok

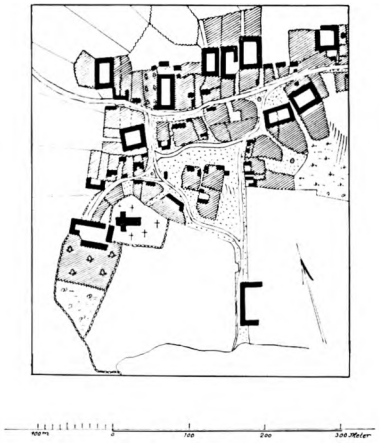

Fig. 18. Farum. Landsbyplan 1799.

1911. Kunstindustrimuseet i Oslo. Göran Axel-Nilsson: Hans Skovgaards och Anne Parsbergs pokal från 1570-tallet, i Årstryck 1959. Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg, p. 45—62. Erik Lassen: Dansk Sølv, 1964, p. 59f. Tage E. Christiansen: Det københavnske guldsmedelaugs bøsse, i HistMeddKbh. 1965, p. 7—24. [55] KancBrevb. [56] Jfr. note 7. Inventariet 1695 (LA. Bispearkivet. Provstebreve m.m. 1690—1808 Ølstykke hrd.) oplyser, at den var skænket af justitsråd Vinding tillige med en solvflaske. Oplysningen må bero på en misforståelse, således at de to ting er anskaffet på justitsrådens foranledning, idet han var kirkens patron. [57] Kanden vejer 83 lod 3 ½ kvint (ca. 5.200 gr.) og kostede ialt 53 rdl. 4 mk. 3 sk., hvorfra gik 23 rdl. 2 mk. for den gamle (jfr. note 7). [58] Udført 1692 af Ditlev Brasenhauer (jfr. DK. Kbh. By IV, 43). [59] F.eks. Helsingør

S. Marie, Lynge, Slangerup og prædikestolene i Strø og Lillerød (p. 354, 1990, 2049, 1459 og 1972). [60] RA. Rev. rgsk. Ryttergodsdistrikter. Kbh. 1781—91. [61] Jfr. Mackeprang: Døbefonte p. 359. Se også Lars Tynell: Skånes medeltida Dopfuntar, Stockholm 1913—21 og M. Mackeprang: Skånske Fonte Vestensunds, i Från Stenålder till Rokoko, Lund 1937. [62] Fonten i Glemminge er 80 cm høj og 64 cm i tvm. [63] Jfr. note 17. Fonten i sig selv virker så helstobt, at det næppe kan være den, der er gjort lavere (jfr. også note 62). Muligvis kan oplysningen tolkes derhen, at fonten har stået på et podium, jfr. Blistrup (p. 1270), hvor der dog er tale om et fontepodium fra romansk tid anbragt i skibets vestende. Se i øvrigt Olaf Olsen: Rumindretningen i romanske landsbykirker, i KirkehistSaml. 7. rk. 6. bd. p. 235—57. [64] RA. Landbrugsministeriet. Domænekontoret. Div. sager. Kirkerne på Frborg. distrikt 1863—65. [65] LA. Bispearkiv. Hist. eft. til brug for HofmFund. 1758—59. [66] Underst lå et blågrønt farvelag, derover rester af en dæmpet, lidt mørkere rød farve, så en blålig svag marmorering, som kunne tænkes at være Hans Nielsens fra 1742 (jfr. note 17), to lag egetræsmaling, en brun farve med sorte lister og øverst hvidt. [67] Arbejdet varede syv uger og to dage, og kirken betalte vognleje for at »ophente« Espen snedker med hans værktøj og en svend, samt kost til to mænd, foruden materialer (jfr. note 7). [68] Jfr. note 37. Tegningerne dertil findes i RA. Kortsaml. Landbrugsmin.s afl. 1933. 247. Farum kirke 1863. [69] LA. Farum-Værløse sognekaldsarkiv. Liber daticus. [70] Malerierne synedes af Nationalmuseet, som fandt »sagerne uden værdi«. [71] Antagelig ældre end 1871, da kirkestævner afskaffedes. [72] Note 24. Jfr. Henning Henningsen: Kirkeskibe i Frederiksborg amt, i ÅrbFrborg. 1952, p. 97. [73] E. Gribsø, i ÅrbFrborg. 1934, p. 67. [74] Det må være denne klokke C. J. Boye beretter om i sit digt: Kirkeklokken i Farum, fra 1826, jfr. Anders Uhrskov i Kultur og Folkeminder III, Hillerød 1951, p. 34—39. [75] Indskrif-

ten er den samme som på klokken i Hvedstrup (DK. Kbh. Amt p. 720) og flere andre, jfr. Uldall p. 261ff. [76] Kgl. Bibl. Additamenta 153 fol. L. L. de Thurah: Saml. til Beskrivelse .... Falkenove er utvivlsomt fejllæsning eller fejlskrift for Fastenowe. [77] Den gamle klokke vejede 4 skippd. 12 lispd. 4 pd., den nye 4 skippd. 7 lispd. 3 pd. (note 7). [78] RA. Rtk. Bygningskontoret. Kommunicerede kgl. res. med bilag 1800. Den gamle klokke vejede omkring 5 skippd. (sml. note 77), som efter omstøbning ville blive til 1440 pd., tillæg af nyt metal 160 pd. Inskriptionen ville koste 2 sk. pr. bogstav. [79] Jens Rostgaard var brodersøn til amtsforvalter Hans R. og siden sit 12. år opdraget hos ham, jfr. Dansk Biografisk Lexikon, ed. C. F. Bricka, og P. A. Pedersen: Farumgaard, i ÅrbFrborg. 1909, p. 116—26. [80] Jfr. fot. i NM. [81] Kgl. Bibi. NyKglSaml. 2246, 4° Fr. Algreen-Ussing: Gravskrifter ... 1856—64. [82] Jfr. note 22. [83] Brev af 6. sept. 1926 fra sognepræsten N. O. Westh til orgelbygger Frobenius (i Skævinge kirkes arkiv).